

Жаноб муаллиф ва мухаррири «Тараккий»дин илтимос килурманким, никох масаласи хусусида мани бу беш-олти калима сўзимга «Тараккий» саҳифасидан жой берсалар.

Кола набийи саллоллохи алайхи васаллам никох суннати «Фаман рағба ан суннати фолис мани» мазмунича бир оқил ва болиғ кишига тазаввиж, яъни уйланмок суннат муаъкадаларини бири бўлмокига ҳеч шубҳа йўқдур. Бунга биноан ҳар ким ўз кафуввини топиб, оли қадарал ол тўй-томоша қилиб, имом афандиларимиз фасих ва мавзун иборатлар бирла ақди шаръий қилиб, бир ваҳҳи суннат хутба ўқилиб, қизни куёв қўлига таслим қилурлар. Хўб яхши, аммо икки-уч моддаи муваффақаси бордурки, анинг фасҳига қўшиш қилмок уламои зулэхтиромларимизга ва агниёларимизга вожиб даражасида муҳим ва зарурдир. Биринчиси, қалмок ва хитой тоифаларидан қолгон бир расми қабихадурким, никохдан бир қун муқаддам беш-ўн нафар созанда ва жувоқларни жам қилиб, неча хил афъоли қабиха, гайримашруълар бирла ўз ёру биродарларига базм қилиб қўрсатиб, офаринлар уюштирар эдилар. Бу ишни шаръан ҳаромлиги изҳори минал шамсдир. Аммо авомунносга қинон шойиъ бўлмишдирки, мартабаи истихлолдин ўтуб, суннат, балки вожиб даражасига етубдур.

Закот бермок бўлгон ҳолда бир бой закот бермаса, ҳеч қимнинг иши йўқ, аммо ўғлини уйлантириб, базм бермаса, авомлар ўртасида маломатга мустаҳик бўлур.

Иккинчи никох қуни қелинни куёв ҳовлисига олиб борурда қўриладиргон бир расми шаниъадурки, бир аробага қелинни солиб, ул аробанинг олдида икки-уч нафар хотунлар беибо қирманда қалиб ва хофизлик қилиб бормоқлари. Агарчи қуллиятан бўлмаса ҳам ақсар жойда қўрилмоқдадур. Бу бадбахтларнинг аврат овозини эшитиб, қўп мусулмонлар гунаҳкор бўлмоқдадур.

Учинчи, даллол ва ялоқи масаласидурким, муни ҳаромлигининг зиёда зарарлари ҳам бор. Чунончи бир ҳовлида ялоқи ўйнаса, жамиъ хотунлар ани атрофида туруб ўртага маъжусий оташпарастлардек оташ ёқурлар, баъзи жойларда ул бадқирдорларнинг ўйинини эрқаклар ҳам бир тарафда туруб томошо қилурлар ва баъзи нодонлар қўлларига танга олиб ўюнчисини чоқириб, бир аъло фоҳишабозлик қилурлар. Буларнинг бу ишларини бўлак мастура хотунлар қўриб турурлар. Мазкур эрқакларнинг бир қўзлари ўюнчида бўлса ҳам, бир қўзлари бошқа хотунларда бўлур, ҳосили қалом, тоқати исломиятдан ҳориж бир ҳилоф шаръидурки, буни шафеъи ва давоми аҳолии исломни гайрат ва ҳамиятдин бутун-бутун жудо қилур. Бас, бу афъоли қабойихларни фасҳига уламолар қўшиш қилмасалар, бу ишларни шаръан жоиз эконлигини авомунносга билдурмасалар, авомуннос бул ҳилофи шаръий ишларни истихлол ва истихфонидида мушовомат қилсалар қерак ва бул эътиқод фосидалари бора-бора уламоларга ҳам таъсир қилса, бул ҳилофи шаръиларда авомунносга мутобаат қилсалар қерак, балки мутобаатлари ҳам қўринмақдадир. Хаттоқи баъзи аҳли илмлар бу ишларни жавозият ва шаръилигини таважжух қилмоқдадурлар. Ё раб, мундай фасо аҳлок ва мундай беҳамиятликдурки, шундай ҳилофи шаръиларни манъига эллик-олтмиш минг мусулмондин бир гайрат соҳиби топилмас.

«Тараккий», 1906 йил, 3 феврал

Хар беша гумон мубарки холист, шоядки паланг хуфта бошад[1]. Мазмунича: гайрат ва хамият сохиблари алхамдулиллох мавжуддурлар. Чунки бундин мукаддам базм ва ялочилар хакида ёзгон маколамизни «Тараккий» сахифасида ўкугон кишилар хаттики мухофизи шаръийи шариф бўлгон козийи исломимиз бул тўгрида изхори мамнуният килдилар. Баъзи махаллаларда ижтимоъ бўлиб, хар ким тўйида бачча ва ялочи ўйнатса, махаллага кўшилмасун ва аралашмасун деб фотиха ўкугонлари эшитилди. Бул жанобларнинг амсоллари кўпаймогини самим бирла вожибул вужуддин тилаб ва истидоъ килиб дермизки, бораколлох, яшосун гайрат, яшосун хамият, олами исломият. Бул тарика хилофи шаръиларни манъига энг аввал гайрат килгон жанобларни табрик ва тахсин килиб, бошка махаллаларнинг хам бул жанобларга лохак бўлмоқларини илтижо килурмиз. Аммо фукараларни сохиби гайратлари «паланг хуфта» манзалласидадурларки, «паланг хуфта»ни куввати хеч ерга етмас. Мисола, бир махалла имоми ё элликбошиси бош бўлиб манъ килсалар, иккинчи махаллага таъсир килмас, иккинчи махаллага таъсир килса, учинчи махаллага йўл топилмас ва бул хилофи шаръилар чунон шойиъ бўлмишдирки, баъзи бехамиятлар махаллага кўшилмасликга рози бўлиб, базм ва ялочини таркига рози бўлмас, чунки ота-боболаридин колгон расм эмиш, бас, бул расми кабиҳаларни манъ ва фасхи уламоийи зулэхтиром ва куззоти ислом ва хукуматдорон неқномларимизга лозимдурки, бул жаноблар хар бир ижтимоъларида иттифок килиб, фалон ва фалон ишларни мухолифи шаръийи шариф бўлгон важхидин манъ килдук ва хар ким килса фалон жазога мустахик бўлур, деб хукм килмоқлари бирла бул хилофи шаръилар бутун орамиздин кўтарилиб ва бул ишларни сабаби бирла дунёи ва охиратда сазовори охири азим бўлмоқларида шаръан ва аклан хеч шубха йўқдир. Яхудийлар забихни ман килмок тўгрисида килгон хамият ва жасоратлари бутун Туркистон мамлакатига таъсир килгондек буни хам таъсири бутун Туркистон мамлакатига хусусан, Фаргона музофотларига таъсири маълумимиздур. «Хайрун нос ман янфаън нос» — хадиси шариф маолинча, сифоти хайруннослик бирла мутассиф бўлмоқларида хам шак йўқдир. Зероки, бул ишларни ман килмок — мусулмонларни дин ва дунёларига фойда еткурмакдур. Дунёларига фойда шулки, бул хилофи шаръиларини сабабидин охиратда тортадургон дўзах азобларидин холос бўлурлар, дунёларига фойда шулки, бачча ва ялочини бир кечалик муздига берадургон ўттуз-кирк сўмлари ўз киссаларининг манфаатига колур.

Хамадин бул моддаси ажаброкдурки, мухолифи шариат ва бидъат бўлгон бадбахт ва баччаларни муздлари ўттиз сўм, кирк сўм бўлиб, куёв-келин кўшулмоқларини хилтига энг амада зарур бўладургон хутба ўкугучи имом афандиларимизни муздлари йигирма тийин ё ўттиз тийин бирла бир ўн тийинлик даструймолдир. Ё раб, мундай бетартиб ва бенизомлик бўлурму.

Фарёд аз замонаи бемехр каж харом,
Хунрези жонистони гамангез бенизом[2].

«Тараккий», 1906 йил, 7 феврал

Ўзинг бедор кил, ё раб, бизни бу хоби гафлатдан,
Хидоят кил тарики хак сори рохи залолатдан.

1905 нчи, 17 нчи октябрда берилмиш манифест, яъни хуррият жумла Русия фукароларини асирлик зиндонидан озод килиб, ўз ҳукуки диния ва дунявияларини талаб килмоқда ва ўз мамлакатларини ислоҳида ва ўз мактаб ва мадрасаларига тартиб ва низом ижро килмақда. Хурлик, мухторлик ато килинди ва бул хуррият воситаси ва соясида жумла Русия фукаролари оли алалхусус неча замонлардин бери хар гўшада сикилиб ёткон мусулмонлар кафасдин озод бўлгон кушлардек хар тарафга парвоз килиб, ўз ҳукуки миллия ва маолияларини талабида чунон гайрат ва хамият кила бошладиларки, ёлгуз мусулмонлардин Петербург шахрига юборилган аризалар 500 дин зиёдага болиг бўлди. Хеч бир шахар, вилоят колмадики, давлат Думасига мусулмонлар тарафидин вакиллар сайланмоқка маслаҳат ва машварат килинмагон бўлса ва хеч бир вилоят колмадики, ислоҳи мамлакат ва ижройи ахломи шариат хусусида мажлис-мушоваралар курулмогон бўлса. Аммо биз Туркистон вилоятининг мусулмонлари хануз асирлик зиндонида туфрог емакдамиз. Жумла вилоятлардин миллати-миллати садолари эшитилмакдадур. Аммо бизнинг вилоятимизда нафси-нафси наволари тараннум этилмакдадир. Хаммада изхори хакконият, бизларда исрори нафсоният, хаммада гайрат ва хамият зухури, бизларда ихтилоф ва гафлат хузури. Биза нечун иттифок ўрнига одати ихтилоф ўлмиш, Магар бизларга рўзи ўлмамиш миллатда гайратдан.

Хаммининг мактаб ва мадрасалари мураттиб ва мунзим, бизларга усул ва тартиб макрух ва махрум, оли алалхусус биз Тошканд мусулмонларига суннат ўрнига бидъат, уфок ўрнига нифок, ваъз ва насихат ўрнига жанг ва шикоят, гайрат ва хамият ўрнига хавфу гафлат. Истеъмоли мажлисларимизнинг энг амада заруриётидин ўлмиш ибодат учун бино килингон масжидларимизнинг дарвозахонаси шикоятхонага мубаддал ўлмиш. Вахоланки, шикоятни рамлигида шак ва шубҳа йўқдир. Имомларимизнинг вазифалари кавмларига ваъз ва насихат бирла ахлоком шариатни билдируб, гайри-машруъ ишлардин кайтармок бўлгон холда ўз вазифаларини адо килмоқка тўй ва маърака ахтармокдин кўллари бўшамас. Агар кавмларини олдига тушуб тўй ва маъракага юрмасалар ўшал кун имоматдин маъзул бўлур эмишлар. Чунки авомунноснинг эътиқодида имомлик кавмнинг олдига тушуб тўй ва маърака ахтармокдин иборатдур ва аъёни кавмга хушомад килиб, гирдин экмакдан киноятдур.

Вахоланки, имомлар ноиби Расуллулох саллоллоху алайҳи васалламдурлар. Оллох таолий анбиё алайҳим-ус-саломга ўз ахломлари бандаларига етқузмакни ваъз ва насихат бирла одамларни динга ва яхши амалларга далолат килмакни амр килди. Ул жаноблар хар кайсилари маъмур бўлгон вазифаларини адо килмак учун ўз нафсларига турлук-турлук жафоларни раво кўрдилар. Харгиз ва ваъз насихатдин забони муборакларида кусурлик кўрулмади, хусусан, хазрат Расули акрам саллаллохи алайҳи васалламнинг дахани муборакларидин тўти рухлари парвоз килгунча «умматим», «миллатим» калималарини забони муборакларидин кўймадилар. Кани бизларда ул жанобларга мутобакат, кани ул жанобларга мувофакат. Качонки ул жаноб «Кулли нафси зоикатул мавт» мазмунича дорулфанодин дорулбакога рихлат килдилар. Умури хидоят ва мухофазатдин ва миллати хулафойи рошидин алайҳим ар-ризвонни вазифалари ўлди. Ул жаноблар хам хар кайсилари ўз замонларида миллат учун чунон гайрат ва жасорат кўрсатдиларки, бутун Форс ва Туркистон балки, аксар Хиндистон мамлакатлари бул жанобларнинг замонларида шарафи Ислоом бирла мушарраф бўлди.

Хаммалари ўзларини миллатга қурбон қилдилар. Бас, бул жанобларни ноиб ва ворислари уламои киrom ва умаройи зулэхтиромлар ўлдилар.

Бул жанобларда ҳам яқин замонларгача ўзларига лозим бўлгон вазифаларни адосида қусурлик қўрилмади. Аммо бул замондин юз йилдин зиёдрок муқаддам замондин бошлаб охиста-охиста миллат деворининг ҳар тарафига раҳналар пайдо бўлди. Мунга сабаб уламо ва умароларимизнинг ўз нафсларини риоясида ҳаракат қилмоқлари бўлди. Подшоҳ ва хонларимиз бўлса, миллатга қилгон хизматлари танҳо хотун олмоқ ва қучуқ уруштирмоқ ва бегайрат ва ҳаққоният диндор қишиларни бадарга қилмоқ ва тутуб ўлдирмоқ бўлди. Миллат нима, шариат нима, билмадилар ва қарамадилар. Шунинг учун миллат деворини раҳналари тобора зиёда бўлди. Бўзахўрлик, қиморбозлик, баччабозлик, базм қилмоқ ва ялочи ўйнатмоқ, эрқакни хотун қилмоқ ва хотунни эрқак қилмоқ, зино қилмоқ, шикоят қилмоқ ва бир-бирларини ҳақорат қилмоқ, ҳусусан, оғизга ҳақорат қилмоққим, қуфри сариҳдур ва шуларга ўхшаш ҳаром амаллар ўрталарида қунон шойиъ бўлдики, ҳаромлиги ҳеч қимнинг қилидин ҳатир қилмади. Бу ишларни алҳол бизларнинг ота-боболаримиз расмларидур, деб истеъмом қилмоққадурлар, ҳаттиқи баъзи мўйисафедларимиз бизлар йигитлик вақтимизда мундай ишларни қилар эрдук ва мундай базмларни қилур эрдук, бизларнинг баччаларимиз мундай ўюнчи эрди, қани ул баччалар, замона фосид бўлди, йигитлар хотун бўлди, деб ўтган замонларга фаҳр ва бу замонга афсус ва надомат қилурлар. «Инноллоҳа йағирмо ба қавми йағир мо ба нафсихум». Мазмунича: охирул амр бу афъоли қабихаларимизни сабабидан мулк-мамлақатимиз тағаййур ва табаддул бўлиб, асир-у, ҳор-у залил бўлдук.

Вақтиқи ҳуқуматдорларимиз бизларни бул тариқа гафлатда ва жаҳолатда топдилар. Миллатимиз деворининг қолгон ерларига раҳна солиб, шариатимизни ободлигина энг амада сабаб бўладургон масжид ва мадраса вақфларини таваққуф қилиниб, қозиларимизнинг номларини «народний судья» ном қўйилиб, уч юз сўмдан васика қилмоқ қозиларимиздин олинди. Қозиларимиз ҳуқмларини қолжонига мувофиқ қилмоққа мажбур бўлдилар ва соира-соира раҳналар пайдо бўлди. Аммо ўз ҳуқуматдорларимизнинг қўзларини гафлат қунон қопламишки, ҳануз ўз нафсларининг қойдасини аҳтармоққа машғулдилар ва ул қойдадин миллат ва шариатга ҳоҳ қойда ўлсун, ҳоҳ зарар ўлсун ҳар бир ҳаракатларидин манфаати шахсиялари мақсуддир. Ва ҳар фикрларида риояни нафслари мавжуддир.

Уламоларимизда ҳуқумат йўққи, миллат деворини раҳналарини ислоҳ қилсунлар ва ҳуқуматдорларимизда гайрат йўққи, бу ислоҳда уламоларимизга ёрдам берсалар, алалҳусус, ҳар миллат соҳиблари ўз ҳуқуқи миллия ва маолияларини талабида ҳур ва муҳтор бўлгон бу замонда ва ҳар вилоятда ислоҳи мамлақат учун мажлис, мушоваралари қурулгон бу асрда бизнинг Тошқанд шаҳрида ислоҳи мамлақат ҳусусида на бир ижтимоъимиз бор ва на бир маслаҳатимиз бор ва на ҳуқуқи диния ва дуньявиямизни талабида бир ариза бердук ва на давлат Думасига вақил сайламоқ ҳаёлимизга қелур. Ёлгон бўлмасун, мундин бир-икки ой муқаддам уламо ва ҳуқуматдорларимизнинг гайрат то-мурлари ҳаракатга қириб, ўз ҳуқуқларини талабида ариза бермоқ учун икки-уч бор ижтимоъ қилдилар. Афсусқи, ул ижтимоълари ҳам ёлғуз палов ва зиёфатхўрлик бирла нафсониятдин иборат бир мажлис бўлди. Ариза бермоқ мунда турсун, аризани тартибига ҳам иттифоқ қила олмадилар. Чунқи ҳар қим ўз манфаати шахсиясини

мулохазасида сўз сўзлади.

Кўркурманки, биз бечоралар шул гафлат ва шул ихтилоф ва шул нафсоният соясида хама мустафид бўлгон хурриятнинг неъматларидин хам махрум колмасак деб. Агар шундан хам махрум бўлсак, миллатимизнинг деворига солинган рахналар тобора зиёда бўлмогида ҳеч шубҳа йўқдир. Агар шул хол бирла кетсак, тонгла киёматда биз, ахли исломни кўлларимиз кимнинг яколарида бўлса керак.

Биз фукаралар, кўйдек мусулмония, амалдорларимиз чўпон мисллик бўлиб, тонгла бизларнинг ахволимиз борасида масъул бўлсалар керак. «Кулликум раоъ ва кулликум масъул ан раията», орамизда бўлган рахналарни ислохи ҳукуматдорларимизнинг қувват ва гайратлари бирла мумкиндир. Лоакал шунга хам бир гайрат килмасалар, мисола бу рахналарни бир нечаси бачча ва ялочиларни ўйнатмоқдурки, мундан мукаддам газетларда ёзилиб эрди ва ул газеталарни ўкугон кишилар гайрат ва хамият килишиб, неча ерларда бу ишларни манъига фукараларни ўзлари кўшиш килишлари, аммо ерларда манъига мувофик ўлсалар хам баъзи жойларда кўлларида ҳукумат бўлмагон важхидин манъ килмокка кодир бўлмадилар. Агар ҳукуматдорларимиз бул ишларда уламо ва фукараларга ёрдам бериб бош кўшсалар эрди, бутун Туркистон вилоятидин бу ишларни бархам бермок мумкин эрди. Бас, бу ишларни тўгрисидин киёматда савол ўлса, кимнинг доманин тутармиз. Иккинчи дўхтур масаласидурки, бокияси бор[3].

«Тараккий» газетаси, 1906 йил, 7 март

[1] Ўрмонни тинч деб ўйлама, шоядки бир йўлбарс ухлаб ётгандур.

[2] Бемехр, харом, жонлар конини конунсиз тўкиб, гамга ботирувчи замондан фарёд.

[3] Газетада Мунаввар корининг дўхтирларга багишланган маколasi босилмаган.— С. А.